

17. Скотний В. Раціоналістичність як основа класичної освіти (стаття друга). *Проблеми гуманітарних наук*. Дрогобич, 2003. С. 4–13.
18. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; [редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ : Абрис, 2002. С. 562–563.
19. Философия : учебник / под ред. проф. В.Н. Лавриненко. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Юристъ, 2002. – С. 498 – 499.
20. Фромм Э. Душа человека : перевод. Москва : Республика, 1992. С. 11.
21. Чернова К. Теоретичні засади соціального статусу особи // *Соціальні виміри суспільства* : збірка наук. робіт молодих науковців. Київ, 1999. С. 64.
22. Park R.E. Cultural conflict and the Marginal Man /R.E.Park. Race and Culture. Glencoe, 111: The Free Press, 1950. P. 372–376.

1.2. Методологічні засади організації психологічного супроводу життєдіяльності переміщених осіб у контексті духовної парадигми

Савчин М.В.

У соціально-економічній ситуації України виникла ще одна проблема – проблема переміщених осіб. Переміщена з об'єктивних причин особа потрапляє в іншу (нову) ситуацію, що характеризується новими соціально-економічними обставинами, часто з іншими соціальними, моральними та психологічними нормами, а також іншими духовними традиціями. Така ситуація вимагає від особистості, а також її рідних неабияких психологічних, соціальних, моральних і духовних зусиль, які часто не збігаються з її психологічною, соціальною, моральною та духовною ідентичністю. У такій ситуації факторами адаптації є ціла система чинників (вік, стать, соціально-економічні умови життя, професія, найближче оточення, сім'я, авторитети, соціальні настанови, норми, стереотипи тощо).

Дослідження показують, що головними показниками адаптації переміщених осіб є здатність свідомо будувати своє життя в нових умовах (усвідомленість, рефлексивність); здатність до переосмислення власних життєвих смислів та цінностей, до розвитку і самовдосконалення; стійка орієнтація на духовні й моральні цінності; здатність докладати вольові зусилля для досягнення поставлених цілей, результативність. Одночасно цей процес передбачає перехід в ієрархії

смісложиттєвих орієнтацій особистості від мотивації досягнення егоцентричних цінностей-цілей (простого виживання) до рівня мотивації досягнення суспільно корисних, суспільнозначущих цілей, до структури яких, безумовно, стають «вбудованими» особисто значущі потреби й мотиви конкретного суб'єкта.

Для переміщених осіб необхідним є супровід. Відомо, що першочерговим чинником, «пусковим механізмом» цього виступає зміна ситуації життєдіяльності, котра ставить основний момент, що полягає у здійсненні реальної адаптації. Насамперед це стосується нової системи життєдіяльності. Старі способи існування у соціумі суперечать новим вимогам та життєвим умовам. Подолати цю суперечність можливо шляхом зміни спрямування та організації життєдіяльності. Окрім ситуації життєдіяльності, процес адаптації, на нашу думку, детермінує характер перебігу особистісного змінювання і зростання переміщених осіб.

Одночасно особистість повинна орієнтуватися на моральні норми та духовні ідеали, реалізувати духовні здатності вірити, любити, творити добро і боротися зі злом, творити свободу та відповідальність і, безумовно, надіятися. Якраз така орієнтація є умовою позитивної адаптації до нових умов, встановлення конструктивних стосунків з людьми, з якими вона зустрічається у нових умовах. Теоретико-методологічний аналіз та практична робота з переміщеними особами дають підставу констатувати, що проблеми повноцінної адаптації переміщених осіб в нових умовах ефективно розв'язуються у контексті духовної парадигми [8; 9; 10].

Не розглядаючи людину цілісно, у прояві усіх її природ, не виходячи на обговорення автентичних екзистенціальних і духовних даностей, сучасні гуманітарні науки не можуть знайти адекватного образу ідеальної людини та здорової організації суспільного життя. Але як тільки, наприклад, психологи звертаються до екзистенціальних категорій, що вимагають розгляду не лише душевної, але й духовної природи, починає гостро відчуватися недостатність тільки емпіричного підходу у рамках природничо-наукової парадигми. Саме категорія «дух», її смислове наповнення є визначальними для побудови інтегрованого вчення про людину.

Згідно з духовною парадигмою [8; 9; 10; 11], духовність є базисним мотивом буття суб'єкта, бо відповідає його сутності, істотним, істинним властивостям. Корінні мотиви буття – однакові для всіх людей, для людини як виду. У цих мотивах – найвища загальнолюдська істина, яка може бути тільки одна, конкретна. Справжня «духовність – це пошук Бога у власній душі, це життя з Богом, у Богові, любов до Бога і несення божественного світла любові людям, дарування їм творчого божественного світла» [2]. Духовність не є елементом океану несвідомого, як про це стверджується у сучасних психологічних концепціях. Вона не є елементом тільки свідомості. Духовність – це позасвідоме у людини. Через неї пояснюються феномени совісті, почуття провини та інші вищі переживання. Духовність стосується родових ознак людського способу життя, оскільки людині дані від Бога не тільки певний спосіб тілесного існування, особлива форма душевного життя, але й інтегрувальний принцип духовного буття та суспільного життя.

Духовне як істинне у природі людини взаємодіє з її соматикою, фізіологічним та психікою. Істинна духовність оздоровлює тіло, а зворотним чином смиренне тіло відкривається духовності. Вона оптимізує перебіг фізіологічних і психологічних процесів, зумовлює посилення усіх складових потенціалу людини. Духовне впливає на психічне, результатом чого є зниження рівнів егоцентрації, пристрасності, залежності від матеріальних і тілесних, психічних (душевних) і соціальних потреб, соціально-психологічної суб'єктності. Переважання психічного над духовним призводить до гріховності (пристрасності, егоцентрації, неодухотвореної суб'єктності у психологічній та соціальній сферах). Єдність духовного та душевного в людині – це відновлення її природної єдності, здійснення задуму Божого про людину як Образу Божого, що спрямована на Подобу Божу.

Духовне в особистості має свою онтологію, проявляючись у духовних процесах, станах і властивостях. Як визначальна сутність людини, духовне відкриває причинний поступ-розвиток, зумовлюючи в її душі (психіці) головні переживання, мотиви і смисли, думки та поведінку. Духовне фундаментально впливає на всі аспекти особистості, її соматику та життя.

Духовність – це живе ставлення до Бога, це встановлення зв'язку між Богом і людиною. Тоді воля Бога поступово входить у людське життя, спочатку ззовні, а згодом – і зсередини, настільки, що над усім переважає любов Божа, яка обожнює все людське буття. Духовність одночасно є вершинним і глибинним – як річ у собі. Вона не може бути пояснена чимось недуховним; вона не може бути зумовлена чимось, не будучи ним детермінованою. Духовність – це не продукт культури, нав'язаний людині, а як істинне єство людини, що перебуває у глибинах її духу, її надсвідомого. Духовне начало, основане на християнській моралі, любові до ближнього, зумовлює принципову незалежність людини від біологічних впливів тваринного світу і деструктивно-маніпулятивного впливу соціального світу та є невід'ємною властивістю повноцінно розвиненої особистості.

У психології та психологічній практиці має відбутися «олюднення» пізнання внутрішнього світу особистості, зокрема врахування «останньої причиновості», де панує «вища причиновість», тобто до тієї істоти, яка від початку містить у собі достатню причину будь-якої можливої дії. Духовність – явище винятково таємниче, недоступне прямому науковому вивченню, як до цього прагнуть багато дослідників, бо вона функціонує на понадрефлексивному рівні, як сутнісне вона існує поза простором та часом. Духовність – як і свобода та відповідальність – є не особливою структурою, а певним способом існування людини. Суть її – зміна ієрархії потреб (коли вузькоособистісні потреби, життєві та особистісні цінності, визначальною основою для прийняття рішень яких приходить орієнтація на абсолютні духовні цінності, а широкий спектр суспільних, загальнолюдських і культурних цінностей набуває підпорядкованого значення). Вищими стають духовні цінності, які не перебувають між собою в ієрархічних відносинах та не передбачають альтернативності. Духовність суб'єкта – це відповідальне прийняття, засвоєння і присвоєння вищих цінностей родового буття людини як власних. Духовність є те, що об'єднує разом всі механізми вищого рівня. Без неї не може бути автономної особи.

Духовність – це одночасно вищий момент людської індивідуальності та спільності, вона задає головну мету життя і розвитку людини, виявляється у почутті духовної родинності до всього людського і звеличеного. У внутрішньому світі людини духовна сила породжує синергетичні тенденції й одночасно блокує ентропійні, попереджує порушення гармонії між психосоматичною, психічною, психологічною, соціальною, моральною і духовною автентичностями особистості. У точках біфуркації вона проявляється як своєрідний атрактор, що визначає напрям функціонування і розвитку особистості, сприяє розв'язанню її внутрішніх і зовнішніх суперечностей та детермінує адекватні вибори типів активності на різних рівнях життєдіяльності. Людина, що звернулася до духовності, здатна розірвати егоцентричне коло абсурдного, обмеженого смертю індивідуального життя та надати йому високого сенсу.

У людині духовне не змінює тілесне, її природні потяги, а ошляхетнює, прикрашає біологічне (тілесне) та соціальне, надає їм одухотвореного сенсу. Воно очищує, гармонізує, заспокоює душевний світ особистості, допомагає усвідомити свої проблеми та знайти шляхи їх розв'язання. Наслідками орієнтації людини на духовне є реорганізація її життєвого світу переоцінювання цінностей, зміна спрямованості, реорганізація досвіду, ставлень до світу, інших людей, до Вічного та минулого, життя і смерті.

Духовність задає головну мету життя і розвитку людини, виявляється у почутті духовної родинності до всього людського і звеличеного. Вона є необхідною умовою і могутнім чинником психічного здоров'я, душевної гармонії, повноцінних соціальних зв'язків, самоактуалізації, високої радості буття особистості (А. Адлер, К.-Г. Юнг, К. Хорні, Е. Еріксон, В. Франкл, А. Маслоу, Х. Кохут та ін.), а трагедія буття людини на землі полягає у боротьбі між духовними поривами, з одного боку, і природними та соціальними силами, з іншого.

Якщо людина, піддаючись диктату его-ідеалу, вимагає задоволення чуттєвості тіла, то повсякдення духовної особистості формується не тільки стражданням, яке має свій сенс, а й налаштуванням на одержання Благодаті, що дозволяє співіснувати високому і низькому та набувати справді людської форми. Тільки духовна особа по-справжньому відкрита

міжособистісному та надособистісному, а також світу, який щоденно по-новому сприймається і відтворюється. Віруючі люди небезпідставно вважають, що навіть їхнє фізичне здоров'я та фізичні сили залежать від Божої Благодаті. Чимало спортсменів перед відповідальним моментом у змаганнях, сподіваючись на Божу волю, чи після успіху, хрестяться, висловлюючи вдячність Богові. Глибинна духовна сутність людини породжує всеєдність внутрішнього світу та зовнішнього буття. Людина настільки цілісна, наскільки приєднана до Бога – шукає Бога, живе з Богом. Підіймаючись сходинками поєднання з Ним, людина все більшою мірою здійснює себе як цілісність. Духовно розвинені люди стверджують, що віра та любов – істинна і метафізична, оскільки вони виразно відчують, що зовнішнє одкровення і містичне переживання приносять їм надприродну внутрішню впевненість.

Як зазначає Т. Титаренко [12], дослідження зарубіжних колег, проведені протягом останніх десятиліть, свідчать про те, що травматичні події (хвороби, розлучення, втрати, нещасні випадки, стихійні лиха, тероризм, вимушене переміщення) далеко не завжди призводять до травматизації. Вони, навпаки, можуть ставати каталізатором позитивних зрушень, зміцнення і поглиблення стосунків. Пережиті випробування загартовують людей, підвищують їхню життєстійкість, нерідко стаючи стимулом для особистісного зростання. Така тенденція посилюється, якщо особистість орієнтується на духовну сферу.

Згідно з когнітивною теорією психічної травми Р. Джанофф-Булман, основні наслідки травмування (біль і страждання, зростання вразливості, втрата сенсу) можуть стати каталізаторами посттравматичного зростання. У довготривалій перспективі травма завжди може спричинювати як втрати, так і здобутки. Джанофф-Булман [14] виділяє три моделі посттравматичного зростання: «Сила через страждання», «Психологічна готовність» та «Екзистенційна переоцінка».

Перша модель «Сила через страждання» є найтиповішою для західної культури, адже все, що створює нам труднощі, проблеми, але не вбиває, робить нас сильнішими. Особистісна сила стосується вищої самооцінки зростаючої самостійності, стійкості і самоповаги, знаходження морального та духовного ідеалу. Переживши травму, людина усвідомлює, що раніше

ніколи навіть не здогадувалася, що має такий внутрішній ресурс. Крім пізнання власних ресурсів, вона ще й оволодіває новими копінгамі, які відкривають нові життєві перспективи. У результаті хтось змінює не автентичний, неоптимальний стиль життя, навчаючись більше собі довіряти, набуваючи нових компетентностей [14]. Одночасно особистість відкриває безмежний ресурс у духовній сфері.

Відповідно до другої моделі «Психологічна готовність», вироблений у певній ситуації успішний копінг не тільки робить людину готовнішою до зіткнення з майбутніми трагічними обставинами, а й зменшує рівень її потенційної травматизації. Психологічну готовність саму собою можна розглядати як один з варіантів посттравматичного зростання. Коли травматичні події руйнують особистісні структури, нові орієнтації роблять особистість більш резистентною до зовнішніх негараздів, труднощів, проблем. Це проявляється у тому, що на когнітивному рівні людина знає, що час від часу трапляються важкі, складні чи трагічні ситуації, але реально не вірить, що таке може трапитися якраз з нею. Завдяки новому травматичному досвіду вона більше не думає, що трагедія ніколи не могла статися саме з нею, переструктуровуючи свій внутрішній світ так, щоб у майбутньому вже не відчувати шоку перед новими випробуваннями [14].

Третя модель «Екзистенційна переоцінка» пов'язана з більшим прийняттям людиною власного життя, його невичерпних можливостей, радостей, дарунків. У того, хто вижив після випробувань, поглиблюються стосунки з іншими людьми, особливо з членами сім'ї, друзями. По-новому розкривається значення духовності, релігійної віри, ролі духовних цінностей, духовних здатностей вірити, любити, творити добро і боротися зі злом, свобода, особисте щастя, краса природи. Людина починає розуміти, що насправді є найважливішим для неї, які найголовніші об'єктивні сенси її життя. У такий спосіб відбувається зміна життєвих пріоритетів. Людина відшуковує, створює особистісні сенси і перед лицем втрати ця потреба в пошуку сенсу усвідомлюється особливо гостро. Переживши травму, людина намагається зрозуміти, який сенс мав для неї цей трагічний досвід. На якомусь глибинному,

фундаментальному рівні вона шукає справедливості і хоче зрозуміти, які її риси, позиції, орієнтації чи вчинки могли призвести до такого важкого випробування. Вона вірить, що, якщо вона добра людина і нікому не зробила нічого поганого, з нею не мало статися ніяких трагедій.

Найголовнішою стратегією посттравматичного зростання є зміна ставлення до самотравматизації. Людина має знати, що зовсім не обов'язково ставати жертвою життєвих випробувань, що далеко не кожен стрес викликає посттравматичні розлади, що енергію стресу можна перетворювати та ефективно використовувати [7]. Нове ставлення до стресових реакцій як до ресурсу посилює імунітет до травматизації і сприяє посттравматичному зростанню.

Важливою стратегією подолання важких ситуацій є переосмислення просторових характеристик життєвого світу шляхом переформатування симпатій-антипатій, пошуку нових способів діяння, ефективніших форм взаємодії з оточенням. Люди, які конструктивно пережили труднощі переміщення, особливо гостро відчували, усвідомили, зрозуміли, наскільки дорогими є для них люди, які залишилися вдома і чекають на їхнє повернення, як багато залежить від друзів, яким довіряєш.

Ще однією стратегією перетворення посттравматичного стресу на посттравматичне зростання є переструктурація часових характеристик життєвого світу шляхом відновлення здатності до сенсотворення. Особистісний час, наповнюючись значущими подіями, відтворює ціннісно-смисловий рівень життєтворення. В одних людей перебіг часу життя прискорюється, тоді як в інших сильно сповільнюється, майже завмирає. Минуле вже не переходить автоматично в теперішнє, а теперішнє – у майбутнє. Органічний зв'язок між часами життя, їхня взаємозумовленість втрачаються. Для деяких співвітчизників усе, що було до війни, віддаляється у далечінь, перестає цікавити, «вицвітає», а дехто, навпаки, залишається жити в мирному і зрозумілому минулому, ігноруючи, витісняючи травматичні реалії сьогодення.

Так само, як минуле у тих, хто глибоко переживає складні ситуації, перипетії, майбутнє з його планами, надіями, перспективами відтерміновується, відсувається на далекі післявоєнні часи. А в тих, хто війни не помічає чи, точніше,

намагається це робити, між теперішнім і майбутнім практично втрачається різниця. Ці люди поспішають ні в чому собі не відмовляти, моментально втілювати свої бажання, не відкладаючи на потім, не вдаючись до перспективного планування. Відповідно по-різному наповнюється смислове часове поле теперішнього, в якому зазвичай згортаються, інтегруються минуле і майбутнє.

Від того, як людина на певних етапах свого життєвого шляху стискає чи розширює, прискорює або сповільнює перебіг особистісного часу, від того, як вона відчуває переходи між минулим, теперішнім і майбутнім, їхню питому вагу, великою мірою залежить те, наскільки вона приймає і розуміє саму себе, своє оточення, навколишній світ, як ставиться до складностей, що виникають, обирає продуктивні або непродуктивні стратегії збереження і відновлення власного здоров'я, підвищення психологічного, морального та духовного благополуччя.

Як показують дослідження, проведені у контексті духовної парадигми, орієнтація особистості на вертикальний час (на вічність, на Божественні миті) дає їй змогу стати повноцінним господарем свого часу, опанувати горизонтальний час, що плине від минулого через теперішнє до майбутнього.

Важливою стратегією розв'язання проблем переміщених осіб є поглиблення уваги до себе, зміну ставлення до того, що відбувається у житті. Найважливішим у самотановленні є ставлення до свого Я-духовного, Я-морального, Я-соціального, Я-психологічного. Як зазначає Т. Титаренко [12], навіть ті люди, які ніколи раніше не замислювалися над власною роллю у житті, які звикли жити в нерефлексивному режимі, переживши важку ситуацію вчаться якомога реалістичніше сприймати, усвідомлювати, оцінювати, інтерпретувати те, що відбувається у житті, спрямованість свого життя, усвідомлюють головні сенси життя, відчуваючи власну відповідальність за кожен вчинок, кожне життєве рішення.

У цьому плані рефлексія розглядається як механізм, що лежить в основі переосмислення, завдяки якому людина здатна змінювати власну ціннісно-смилову психічну реальність, розвиваючи і формуючи власні смисложиттєві орієнтації. Для того, щоб від наміру, який виник внаслідок рефлексії й переосмислення, перейти до дій, особистості потрібна воля як здатність свідомо регулювати свою діяльність та поведінку задля досягнення поставленої мети.

Проблема психологічного супроводу переміщених осіб вимагає спеціального аналізу. Так, сьогодні в освітній системі формується культура психологічної підтримки (супроводу) з метою розв'язання завдань адаптації та особистісного розвитку до складних умов. Пріоритетна мета здійснення психологічного супроводу – забезпечення успішного процесу самореалізації і соціалізації особистісного зростання, зростання духовного потенціалу.

Психологічна підтримка (або супровід), як зазначає І. Саванович, – це багатогранний процес, який передбачає ціннісне ставлення до особистості і зосереджений на її позитивних якостях та сильних сторонах. Метою психологічного супроводу є сприяння гармонійному становленню особистості з вірою у себе та свої можливості, що забезпечить її більшу стійкість до впливу дестабілізаційних зовнішніх і внутрішніх факторів [цит. за 6].

Учені розглядають «психологічний супровід» як: а) систему професійної діяльності, спрямованої на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку [1]; б) мультидисциплінарний метод, забезпечуваний єдністю зусиль психологів, соціальних і медичних працівників, в основі яких лежить збереження максимуму свободи і відповідальності суб'єкта розвитку за вибір розв'язання актуальної проблеми [5]; в) систему професійної діяльності психолога, спрямовану на створення умов для позитивного розвитку стосунків суб'єктів в освітній ситуації психологічний і психічний розвиток учня з орієнтацією на зону його найближчого розвитку [3]; г) створення умов для формування особистості учня як суб'єкта освітньої діяльності (під суб'єктом освітньої діяльності розуміється особа, здатна здійснювати акти вибору власної поведінки відповідно до індивідуальних потреб, громадського обов'язку і можливостей їх реалізації) [1].

Процесуально психологічний супровід включає: а) діагностику сутності назрілої проблеми; б) інформування клієнтів про сутність проблеми і шляхи її подолання; в) консультування на етапі прийняття рішення і вироблення плану подолання проблеми; г) первинну допомогу на етапі реалізації плану подолання проблеми [1].

Отже, психологічний супровід виступає цілісною системою

спеціально-організованих психолого-педагогічних умов і заходів у межах конкретної життєвої ситуації, створеною з метою забезпечення особистісного розвитку і самоактуалізації та успішної життєдіяльності суб'єктів, що включає і професійну діяльність, а також орієнтацію на здорову особистість та здоровий стиль життєдіяльності, оволодіння відповідними особистісними здатностями [11].

Проведення психологічної програми супроводу переміщених осіб передбачає розуміння внутрішніх закономірностей розвитку особистості в онтогенезі. Передусім це стосується: а) особистісних трансформацій, які передбачають зростання суб'єктності; б) усвідомленості свого життєвого шляху не лише з позиції власного життя, а й світу загалом і свого місця у ньому; в) ускладнення ціннісно-сміслової структури (поява нових цінностей та смислів); г) переорієнтації у структурі цінностей і смислів з власних потреб на потреби інших (соціальне оточення та світ загалом) та на духовну сферу трансцендентної природи [8; 9; 10; 11].

В умовах супроводу здійснюється вплив завдяки організації ціннісно-сміслового психологічного впливу на особистість шляхом розвитку смисложиттєвої рефлексії, осмисленості життя, мотивації досягнення і духовного потенціалу. Реалізація цього завдання включає: 1) визначення наукових засад психологічної програми з розв'язання духовних, моральних, соціальних, психологічних і матеріальних проблем переміщених осіб; 2) відбір психологічних засобів і проведення відповідних заходів та визначення часових термінів, необхідних для розв'язання поставлених завдань.

Важливими для розробки психологічної програми є відповідні наукові положення: особистісно зорієнтованого підходу (А. Адлер, М. Боришевський, Л. Виготський, А. Маслоу, В. Рибалка, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм та ін.); діяльнісного підходу (Л. Божович, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, Г. Костюк, С. Рубінштейн та ін.); духовно-зорієнтованого та вчинкового підходів (І. Бех, І. Булах, Р. Грановська, О. Климишин, С. Максименко, В. Роменець, М. Савчин та ін.). Необхідно провести аналіз природи процесу супроводу: його

суб'єктів, головних чинників (детермінант), основних механізмів, визначення критеріїв і показників, ключових чинників впливу супроводу.

Адаптація особистості до нових умов пов'язана з розвитком її духовного потенціалу, тому духовний розвиток можемо вважати головним критерієм адаптованості переміщених осіб, показником міри моральності, етичності, естетичності, гуманності й навіть альтруїзму чи героїзму, що виявляється через інтелектуальну, ціннісно-смислову й емоційно-вольову сфери людини і втілюється у її світосприйнятті та вчинках. Духовність особистості має фундаментальне значення для успішної самореалізації у різних сферах як особистісного, так і суспільного життя переміщених осіб. Тому завдання розвитку духовного потенціалу переміщення осіб набуває життєво важливого значення.

Конкретно психологічний супровід переміщених осіб передбачає напрям роботи:

1) робота з майбутнім людини, тобто з її цілями, що стосуються сенсу життя та ідеального образу Я. Вона передбачає збільшення сили бажання досягти віддалених у часі цілей, що означає «переведення емоції бажання з площини очікування його у площину активно-діяльнісного прагнення до нього» [2]. Це досягається завдяки усвідомленню людиною уявлення кінцевого результату, котрий через імпульс вольового поривання об'єктивується в дії. Згодом духовна особистість стає емоційно привабливою та набуває власної спонукальної сили, вже без вольового зусилля [2];

2) робота з минулим, що передбачає активізацію проявів совісті шляхом осмислення особистістю власного життєвого досвіду;

3) розвиток здатності особистості до самоаналізу через психологічний вплив психолога, в результаті якого у неї актуалізується моральна та духовна рефлексія стилю її морального життя. Внаслідок цього перебудовується ціннісна структура спрямованості особи з егоїстичної й морально-негативної в суспільно значущу та духовно-моральну;

4) розвиток духовного самоствалення, головно через «виявлення й усвідомлення своїх несхвалювальних рис» (самоосуд) та «неупереджене самооцінювання, яке йому в даний час неприємне, але об'єктивно характеризує реальну ситуацію його розвитку» [2]. «Окрім самоосудження, має бути спрямований виклик у вихованця емоції осуду, а далі й ненависті до власної безпечності, а отже, і до тих деструктивних особистісних утворень, які пов'язані з нею» [2].

Ключові засади психологічного супроводу полягають у: 1) першочерговій необхідності здійснення інформаційного впливу, спрямованого на розширення розуміння суті та змісту проблеми адаптації; 2) формуванні зацікавленості переміщених осіб проблемою в учасників програми розвитку, створенні у них відповідної внутрішньої мотивації; 3) розгляді супроводжувальних не просто як об'єктів, на які здійснюється психологічний вплив, а, головним чином, як суб'єктів розвитку власних смисложиттєвих орієнтацій та духовного потенціалу; кожна особистість розглядається як носій неповторного життєвого досвіду й індивідуальних смислів та цінностей;

4) переконання переміщених осіб в ідеї, що, транслюючи власні ідеали, смисли і цінності навколишнім, кожен уже є (або може стати) наставником для іншої людини, незалежно від її віку та статусу. Тому однією з головних засад й принципів виступають взаємоповага і співтворчість між психологом та переміщеними особами;

5) можливості набути практичний життєвий досвід, у тому числі через здійснення самотійної духовно-практичної діяльності. Самотійність у виборі наряду діяльності, у визначенні її мети та способу досягнення не тільки виявить реальний ціннісно-смисловий сегмент особистості, а й відкриє нові можливості для її психологічного, соціального та духовного збагачення.

Обов'язковою складовою (психологічного супроводу) є зворотний зв'язок від учасників групи. Ця складова забезпечує психолога можливістю фіксувати для себе результативність програми на кожному етапі її проведення і вносити, за потребою, необхідні змістово-стратегічні корективи.

Усі запропоновані заходи мають практично зорієнтований

характер і є рівнозначно важливими та здійснюють одночасно духовний, моральний, інформаційно-мотиваційний та трансформаційно-інтегруючий комплексний вплив на особистість, спрямований на активізацію процесу переосмислення свого життя, переоцінки наявних смислів і цілей, розвитку здатності до смисложиттєвої рефлексії та мотивації досягнення, а також – розвитку смисложиттєвих орієнтацій і духовного зростання.

Психологу слід врахувати, що, намагаючись відшукати у кожної особи симптоми гострого стресового розладу чи посттравматичні стресові реакції, ми стикаємося з численними ризиками [4]. Фокусування лише на патологічних симптомах і синдромах зумовлює небезпеку автоматично приписати тим, хто пережив тривалу травму, певний діагностичний ярлик, застосувати щодо них далеко не завжди автентичні психотерапевтичні інтервенції. Психолог ризикує вчасно не зауважити і не підтримати ті позитивні зміни, які відбуваються, наприклад, переосмислення свого місця у світі, цінності життя, появу почуття вдячності до людей. Суб'єкт супроводу ризикує втратити віру у здатність особистості самовідновлюватися, зцілюватися, особливо за наявності духовної, моральної, соціальної та психологічної підтримки з боку близьких людей, громади, держави. Сам фахівець ризикує взяти на себе занадто велику відповідальність за духовний і моральний стани, соціальну ситуацію та психологічний комфорт іншої людини, не надаючи достатніх ресурсів, щоб такий тягар витримати, а тому самі стаємо на шлях емоційного, професійного й особистісного вигорання.

Отже, орієнтація психологічної підтримки та супроводу переміщених осіб до нових умов життя на духовну парадигму має свою специфіку, що полягає в орієнтації на духовні ресурси особистості та є умовою конструктивної адаптації таких осіб, відновлення повноцінної її життєдіяльності.

Література:

1. Асмолов А.Г. Основные принципы психологического анализа в теории деятельности. *Вопросы психологии*. 1982. М 2. С. 14–27.
2. Бех І.Д. Вчинок у морально-духовному розвитку особистості. Початкова школа. 2004. № 6. С. 22.

3. Доватур А.И. Политика и Политии Аристотеля. Москва; Ленинград : Наука, 1965. 383 с.
4. Климчук В.О. Посттравматичне зростання та як можна йому сприяти у психотерапії / В.О. Климчук. *Наука і освіта*. Науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, Випуск № 5, 2016. С. 46.
5. Коржова Е.Ю. Развитие личности в контексте жизненной ситуации. Психологические проблемы самореализации личности / под ред. : Е.Ф. Рыбалко, Л.А. Коростылевой. СПб., 2000. Вып. 4. С. 155–159.
6. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. Москва : Смысл, 1999. 487 с.
7. Макгонигал К. Хороший стресс как способ стать сильнее и лучше : пер. с англ. Москва : Альпина Паблишер, 2017.
8. Савчин М.В. Духовний потенціал людини. (Навчальне видання) : монографія. Вид. 2-ге, пер., доп. Івано-Франківськ : Місток НВ, 2010. – 508 с.
9. Савчин М.В. Духовна парадигма психології : монографія / М. Савчин. – К. : Академвидав, 2013. 252 с.
10. Савчин М.В. Методологеми психології : монографія. Наукове видання Серія «Монограф», спільний проект із ВЦ «Академвидав». Київ, 2013. 224 с.
11. Савчин М.В. Здатності особистості : монографія / Мирослав Савчин. Київ : ВЦ «Академія», 2016. 288 с. (Серія «Монограф»).
12. Титаренко Т.М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія / Т.М. Титаренко. Національна академія педагогічних наук України. Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імена – ЛТД, 2018. 160 с.
13. Jagoda M. Current concepts of positive mental health. New York : Basic Books, Inc., Publishers, 1958.
14. Janoff-Bulman, R. (2004). Posttraumatic growth: Three explanatory models. *Psychological Inquiry*, 15, 30–34.

1.3. Актуальність проблеми новітньої міграції

Пантюк М.П., Пантюк Т.І.

Кризові явища у житті українського суспільства в умовах сьогодення детермінуються низкою складних обставин, які посилюються військовими діями на Сході. Від них потерпають усі жителі країни, у зоні особливого ризику – діти. Хвиля новітньої міграції вимагає перегляду усталених підходів до життя людини. Це стосується усіх сфер життя, особливо